

CSAK?

NÉMETH ISTVÁN

Akkor se tudtam s azóta se, hogy negyvennyolc őszen hány tagja volt a pártnak, soha nem is érdekelt, kiváltképp nem boldog kamaszkorom hajnalán, az Arany Jánosban, ahol, nem tagadom, túlságosan elkényeztettek, ahol a hármas feleletemre is könnyedén ötöst adtak, mert én voltam az osztály esze, az iskola legjobb tanulója, született zseni, amit már nagyon kezdtem rühelleni, teher volt számomra, sokszor magamon éreztem osztálytársaim irigy, gyűlölködő tekintetét, dacból nem készültem, boldog lettem volna, ha bezúgatnak, de hiába nyögtem vagy hallgattam felelet helyett, inkább leültetett a tanár néptárs, mintsem beírta volna a nagy egyest, mert az volt az osztánnári akarat és vélemény, hogy Kerek Kettőnek nem lehet rossz jegyet adni.

És csakugyan: hiábavaló volt minden igyekezetem, hogy kicsikarjak legalább egy koszos kettést.

A történetet, amit itt elmondok neked, hatvan év távlatából mondom el, a mai eszemmel, magasról tekintve le arra a szerencsétlen és boldogtalan tizennégy éves srácra, aki az idők mélyén voltam.

Pedig nem is én vagyok a történet „hőse”, hanem a kor, a korszellem, ami uralkodott rajtunk az Arany János öreg falain kívül is mindnyájunkon. Nem szeretem a nagy szavakat, s ha te csakugyan novellát szándékozol írni a mesémből, remélem, kerülni is fogod a nagy szavakat, hisz te tudod a legjobban, hova valók azok.

Honnan tudtam volna én a történet idején megítélni, hogy hős vagyok-e vagy áldozat? Nem ilyen kategóriában gondolkozik egy éretlen

Velem együtt így éreztek és tettek sokan mások is. Sajnos, meg kell mondanom, az eredményesség felől közelítve meg a dolgokat, a társadalomszervező, életmódjavító, kapcsolaterősítő programokba belebukunk. A délvidéki magyarság passzív rezisztenciáján jöttányit sem sikerült változtatni. A nemzeti identitástudat zavara, a közösség megromlott egészségi és mentális állapota rosszabb, mint valaha.

Nem is történhetett másként. Ősi társadalom-lélektani sajátosság: azt, aki tenni akar, és tenni tud valamit a közösségéért, keresztre kell feszíteni, el kell pusztítani. Akit a téma közelebbről érdekel, erre vonatkozó fejtegetéseim megtalálhatja a Jézus Kínssenvedése című írásomban. Az emberek elvesztett identitástudatukat, személyiségzavarait, belső értékválságukat, hiányosságaikat mások üldözésével próbálják pótolni vagy palástolni. Természetszerűleg azt veszik célba, aki ezekre a hiányosságokra rámutat, aki beállítódásukon változtatni akar.

EPILOGUS

A helyzet akkor fog megváltozni, ha a cselekvés számára meglesz a szükséges közhangulat. Vannak sorsfordító napok, és vannak reménytelennek tűnő évek. „Szél ellen nem lehet . . .” – tartja a közmondás, amit bárki megtapasztalhat. Most állni látszik az idő fölöttünk, amikor is koncokat, és nem történelmi feladatokat osztogat az élet. Sorsfordulókon egy nemzet felemelkedése a tét, egyébként a hétköznapi taposómalom kínjai állnak előttünk.

Egy kis létszámú nép csak szűk határok között mozoghat ebben a világban. A kisebbségek pedig szinte semmit sem számítanak a nagyok tusakodásában, gyorsan eltűntethetők a történelem bozótosában. Az elmúlt évek balkáni rémtörténetei után kész csoda, hogy megmaradtunk, itt vagyunk és számadásokon kotlunk. Vagy szerencsénk volt, vagy valamit jól csináltunk. Ami azonban nem jelenti azt, hogy nem lehet s nem kell új helyzetet teremteni a magunk dolgában, tisztább helyzetet, s ha lehet okosabbat, előremutatóbbat.

Ada, 2001. február 20.

A KÖZÖSSÉG HIÁNYA

Az elmúlt évtizedekben jó néhány számvetést, jelentést készítettem helyzetünkről, feladatainkról, gondjainkról, jövőbeli kilátásainkról. Az efféle számvetést kinek-kinek a saját hivatása, megbízatása, szerepvállalása alapján kell elvégeznie, amelyek aztán szerencsés esetben kiegészítik egymást. Engem, hivatásomnál fogva, elsősorban azok a történések érdekeltek, amelyek a családot, a közösséget, az emberi kapcsolatokat bomlasztják, amelyek nemzeti értékeinket kicsinylik vagy tagadják. Arra próbáltam választ keresni, hogy mi tett bennünket emberi kapcsolatainktól, értékeinktől, nemzeti önbecslésünktől megfosztott magányos tömeggé. Milyen következményekkel jár az egyes emberre nézve a közösség érzelmi zavara, távlatnélkülisége, atomizálódása.

Másokkal együtt én is sorra vettem, hogy mi mindenben vezetünk a nemzetközi haláluki statisztikai kimutatásokban, hogy a szorongó, tehetetlenségérzésével küzdő, közösségétől és önmagától elidegenített embert hányféle nyomorúság sújtja kezdve az italozástól az öngyilkosságig, a mértéktelen evés és gyógyszerfogyasztástól a legkülönfélébb egészségi és életviteli károsodásig.

Ezekre a gondjainkra itt nem térnék vissza, jöllehet kétségeim vannak, mennyire köztudomású, hogy a valahová, valakihez való tartozás döntő fontosságú az egészséges és sikeres életvitel szempontjából.

Újabb keletű írásaimban nemzeti közösségünk funkciózavarának a politikai dimenziókkal való kiegészítésével foglalkoztam. Ez az időszak egybeesett aktív közéleti szerepvállalással, attól a meglátástól indítva, hogy ha megvan a körlelet, azonnal a gyógyításhoz kell fogni.

TERÁPIÁS PRÓBÁLKOZÁSOK

Mivel meglátásom szerint a magyar lelkiállapot első és legfontosabb meghatározója a közösségek hiánya, nosza hát, támogassuk, erősítsük a közösségeket: hozunk létre pártokat, egyesületeket, népi együtteseket, táncsoportokat, amatőr színjátszókat, kertbarát-szövetkezeteket, honismereti és hagyományőrző táborokat, önszegélyező és humanitárius egyesületeket, különféle szakköröket, mindent, ami egymáshoz közelíthet, összekapcsolhat bennünket. Ezért aztán kezdeményeztem, szerveztem, megalakítottam, beléptem, támogattam mindent, amit csak lehetett.

Mi lehet az oka ennek a „saját fajtánkkal szembeni diszkriminációnak” – kérdi a barátom –, hiszen más népekkel szemben a magyarok messzemenően megértőbbek és toleránsabbak? Aztán olvasmányai alapján sorolni kezdi a vélt okokat: az idegen uralkodókat, az idegen főpapságot, az idegen arisztokráciát, az idegen megszállókat, az idegen polgárságot. Hogyne szenvedett volna a nemzet lelkülete kárt ennyi idegen befolyás alatt. Csak hát más népek is szenvedtek idegen elnyomást, s lám, őket inkább összekovácsolta – teszi hozzá kijózanítóan.

BALSORSUNK OKA

Végezetül oda lyukad ki, hogy a vélhetően a családok által átörökített szokásokban, felfogásban kell keresnünk a szolidaritásérzés hiányát, s vele a magyarság balsorsának az okát. Míg más népek fiai és lányai a családban azt tanulják, hogy egymást segítve tudnak legjobban boldogulni, a magyarok inkább a „Segíts magadon, és az Isten is megsegít” szellemében gondolkodnak, legfeljebb az idegenek kegyeire hagyatkoznak.

Mentségünkre felhozhatnánk, hogy az individualizáció a fejlődés kegyetlen útja. Igaz, hogy mondjuk Olaszországban a család messze a legfontosabb gazdasági, szervezeti és politikai egység, no de ugyanakkor a protekció és a hatalom roppant bonyolult hálózata is, amely, mint tudjuk, a maffia alapja. Ezzel ellentétben a magyar társadalom odáig modernizálódott, hogy nemcsak a családi összefonódásokat, de magát a családi fészket is felszámolta. A válóperi keresetek száma tanúsítja, hogy az individualizmus jegyében immár a családokon belül folyik a javakért való harc, amelyhez képest leányálom az egykori osztályharc.

Hogy mit szólnak ehhez a gyerekek? Semmit. Nincsenek. Nem illenek bele a modern élet showmúsorába, kivéve azt a néhány konzervatív családot, akik kutyák helyett még mindig gyerekeket vezetgetnek a „világvárossá” lett Budapest utcáin.

Ebből a szempontból némi bizakodásra ad okot, hogy a magyar kormány végre felismerte a család fontosságát. És egyszer talán eljön az az idő, amikor a család a magyarok szálláshelyein is a legfontosabb társadalmi, gazdasági, szervezeti és politikai egységgé válik. Amitől már csak egy lépés annak a gondolatnak a felismerése, hogy miként a család, úgy a nemzet számára is csak az erős és szervezett akarat nyújt távlatokat.

gyerek. Nem is túl sokat gondolkozik: hányódik érzelmei tengerén, hogy ilyen régiesen fejezzem ki magam. (Te majd úgy fejezed ki magad a novelládban, ahogy az eszed és az ihleted kiadja.)

Leszögezhetem annyi év elmúltával is minden álszerénység és a dicsekvés leghalványabb szándéka nélkül: a tanári kar kilencvenkilenc százaléka engem tartott az osztály eszének; igen, most is ki merem mondani: kis zseninek.

A maradék egy százalék Kocsis Szürke Klára volt, az osztályfőnökünk.

Nemcsak én utáltam Szürke Klárát – mert általában így nevezték őt a háta mögött a diákok, tanártársak egyaránt –, hanem az osztály nagyobbik fele, sőt érezhetően – mert éreztették velünk, diákokkal – a kollégái is.

Részemről ez az utálat nem abból táplálkozott, nem abból az ellen-szenvből, amilyen az újnak nevezett világ szószólója volt, szemben apámmal, akit a kialakított közvélemény szívesen nevezett öreg reakciósnak. (Civilben kotró, azaz kéményseprő.) Ő a maga módján és az újnak nevezett világ szemében reakciós volt ugyan – nem tisztelte kellő alázattal a komcsikat –, öregnek azonban semmiképpen se lehetett mondani, tekintettel fiatal korára. Nem. Szürke Klárát ösztönösen utáltam. Pedig ő igencsak elhalmozott az általam annyira áhított búgerokkal, rossz jegyekkel. Félévben egyedül ő tüntetett ki intővel. Mily büszkén mutogattam irigy osztálytársaimnak! Ma se tudnám megfogalmazni, mit utáltam benne. Már-már nem is utálat volt az, amit pusztá megjelenése kiváltott belőlem, hanem undor. Igen, undorodtam tőle. Amint megpillantottam, az undor előntötte teljes mivoltomat. Minduntalan tudtam, éreztem: ott parázslík az arcomon, a szememben a gyűlölet tüze. És ezt a tanárnő látja.

Aminthogy nekem is minduntalan tudomásul kellett vennem arcának, tekintetének hideglelős elváltozását, ahányszor csak felém fordult, ráemelte tekintetét. Ez volt ráírva: na, most a markomban vagy, te elkényeztetett, fölfújtt hólyag! Így éreztem! S ettől az érzéstől nem tudtam egy pillanatra se szabadulni. És ahogy mindmáig megmaradt bennem: nem is akartam tőle megszabadulni, kimondottan élveztem, mint a mesebeli Kerek Ferkó, aki hősieen szembeszegül az ellenfelével.

Mert Szürke Klára sohasem szólított Kerek Kettőnek, mindig Kerek Ferkónak, de úgy, hogy ezáltal valami negatív, csúfondáros hőst fabrikáljon belőlem: „olyan kerek a fejed, mint egy felfújtt disznóhólyag,

vigyázz, le ne repüljön a nyakadról”. Ilyeneket mondott. Hősiesen, büszkén álltam.

Szürke Klára történelmet „adott elő”. Különösen a legeslegújabb kori történelem érdekelt, az, amit még meg sem írtak. Sajat, közvetlen élményei alapján „adta elő”. Amiből az egész osztály inkább megsejtette, mintsem megtudta, hogy Szürke Klára részt vett a partizánháborúban. (Apám, az „öreg reakciós” szerint a tanárnő sohasem szagolt puska-porszagot, az viszont tény, állította az „öreg reakciós”, hogy buzgón toborozta az „önkénteseket” a Petőfi brigádba, viszont ő nem ment el a legények elejével, pedig, mosolygott hamiskásan, igencsak kedvelte a legényeket. Ez az utóbbi nem valami nagy eredménnyel járhatott számára, mondom én most, annyi év után: visszaemlékezve egykori osztályfőnökömre, inkább hasonlított szegény egy savanyú, valóban *szürke* vénlányra, mintsem egy legényszíveket meghódító tündérre . . .)

Azon a szerencsétlen napon is – osztályfőnöki óra lévén – a még meg nem írt történelemből „adott elő”. Titóról például úgy beszélt, mintha személyesen ő, Szürke Klára lett volna a futára. Mintha mind a hét offenzívában a Főparancsnok közvetlen közelében nyüzsgött volna. Fantasztikus, csakugyan mesébe illő történeteket mondott el. Szájtátva hallgatta az egész osztály. Ezeket az osztályfőnöki órákon elhangzó „történelmi leckéket” nem kellett később felmondani, nem kellett bemagolni, jegyzeteket se kellett róluk készíteni, illetéknéppen valóban szórakoztattak bennünket, ezek voltak Szürke Klára legsikeresebb, legkedveltebb órái. Évek múltán a jugoszláv partizánfilmekben boldog kárörömmel ismerem fel a tanárnő történeteit, mintha csak egy az egyben azokat filmesítették volna meg. Mintha csak Szürke Klára agyában született volna meg a gyáva ellenség és a vakmerő partizán prototípusa. De akkor még, az osztályfőnöki órákon ártatlan tudatlansággal hallgattuk a „partizánmeséket”.

Azon a szerencsétlen napon a Pártról beszélt. Szintén úgy, mint egy beavatott. Mint egy fölKent. Persze csak most fogalmazok így, jó fél évszázad távlatából, neked, az írónak, aki, remélem, megtalálja majd a legmegfelelőbb kifejezést. Ha azok felett a régi dolgok felett gúnyolódni támadna kedvem, úgy fogalmaznék, hogy Szürke Klára fölvezolta az osztály előtt a Jugoszláv Kommunista Párt rövid történetét, alapul véve a Szovjet Kommunista (bolsevik) Párt rövid történetét. Ezt az utóbbit, mint „beavatott”, bizonyára ismerte és haszonnal forgathatta, nekünk,

diákjainak, fogalmunk se volt egyikről se. Sem a jugoszlávról, sem a szovjetről. És míg a partizántörténeteit valóban tátott szájjal hallgattuk, a párttörténetét elfojtott ásítások közepette, félig lehunytt szemmel.

– Amiből, az ország egész testét behálózó pártsejtekből, mára egy erős, egészséges, egységes, hatalmas Párt lett – fejezte be, mert már erősen az óra vége felé közeledtünk. És akkor következett a végzetes mondat, amelyik ha nem hangzik el, talán most nem egy órás és ékszerésszel ülnél szemben, hanem doktor Kerek Dáviddal, akinek a nevét legalább százhusz tudományos dolgozat fémjelezné határainkon innen és túl. Az egyszerű, de fatális mondat így hangzott: – Ennek a pártnak ma kétmillió tagja van.

Ószinte csalódottsággal buggyant ki belőlem:

– Csak?

A tanárnő, aki már túlhaladt rajtam a padosrok közt sétálva, hirtelen visszafordult.

– Te voltál? – mutatott rám. – Ugye te voltál?

Felálltam, mintegy beismerve, igenis, én voltam. Ilyenkor általában röhögésbe tört ki az osztály, ezúttal mintha mindenki átérezte volna a helyzet komolyságát, halálos csend támadt. Nem szeretnék befolyásolni, de ha csakugyan megírod az esetet, időzz el egy keveset ennél a csendnél. Az ember életében, tapasztalatom szerint, csak nagy ritkán áll be ilyen csend.

Nemcsak a csend volt halálos, a félelmem is. A hajam tövétől a sarkamig éreztem, igenis megéreztem, hogy valami szörnyű bűnt követtem el, amire nincs megbocsátás. Kétségbeesetten néztem körül, én, az osztály kedvence, a védett, az érinthetetlen. Röhögjétek már el magatokat, szégyenítsetek meg, csináljatok valamit, mielőtt a tanárnő a szemetek láttára megsemmisítene.

– Jó – szólalt meg végre a tanárnő ritkán használt szenttelen hangján. – Leülhetsz. Erről még beszélgetünk.

Épp kicsöngettek. Ahogy a tanárnő elhagyta a tantermet, az osztály körülfogott. Szánalom, részvét volt a szemükben, különösen a lányokéban. A kis Keceli állt előttem, a vállamig sem ért, most nagyon keményen nézett a szemem közé.

– Alaposan leforráztad! – mondta. – Végső ideje volt! – tette hozzá.

Ma is, annyi év távlatából azt kell állítanom, hogy tulajdonképpen ártatlan voltam abban az ügyben, teljesen ártatlan, mert annak ellenére,

hogy én inkább az „öreg reakciós” apámhoz húztam, mégis azt képzeltem, a Pártnak nem kétmillió, hanem sokkal több tagja van, tagja talán a fél vagy az egész ország, apámon, az osztályon és a tanári kar java részén kívül mindenki. Ezért buggyant ki a számon az őszinte csalódottság. Az a szerencsétlen, végzetes *csak*. Azzal a végzetes kérdőjellel.

Mert számomra csakugyan végzetes volt. Kitiltottak az ország összes középiskolájából. Csak évek múlva jutott el hozzám megbízható forrásból, hogy hiába állt mellém a tanári kar zöme, végül mégis Kocsis Szürke Klára akarata győzedelmeskedett, aki szerint nemcsak a Párt tömeges voltát kérdőjeleztem meg és gúnyoltam ki, de a tömegek hitét is a Párt vezető szerepében. (Állítólag többször is elismételte: „Parázlott a szeme a gyűlölettől. Mert dicsérni me-ré-szel-tem Pártunkat, Tito elvtárssal az élén.” Ma, ugye, humor. Nevetünk rajta. De akkor?! . . .) Hiába sorakoztatták fel az ellenérveket azok, akik szólni mertek mellettem, hogy még egy éretlen gyerek vagyok, akinek halvány gőze sincs az ellene felhozott vádokról, egy éretlen, de a tanulásban kitűnő előmenetelű gyerekről, aki érett ésszel a szocializmusnak annyi mindent adhat, ám ha most kettétörik a pályáját, örökös ellenséget csinálunk belőle. Hasztalan volt minden igyekezetük.

Még csak annyit hadd tegyek az egészhez, hogy azokat a tanárokat, akik mindvégig kiálltak mellettem, hamarosan eltávolították az Arany Jánosból, az Arany János nemsokára egyesült a Zmaj Jovan Jovanovićtyal s ennek az új, vegyes tagozatú gimnáziumnak az első igazgatója Kocsis Szürke Klára lett, tehát minden úgy történt, mint egy rossz szocrealista regényben, engem apám beajánlott a barátja műhelyébe, ott nem kértek se életrajzot, se karakterisztikát, mint akkor még az ország középiskoláiban, könnyedén és kedvvel kitanultam az órás- és ékszerészszakmát, és azóta is meg most is boldogan élek, míg meg nem halok.